

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 627-631

Makalenin Geliş

Tarihi

24/07/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

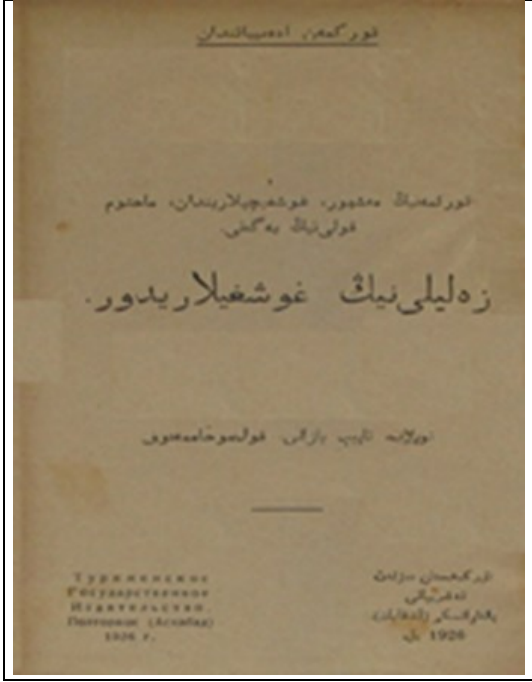
25/08/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

ZELİLÎ'NİN GOŞGULARI*

Tahir AŞİROV¹



Türkmen dili, edebiyatı, tarihi, kültürü, basını üzerine çalışma yapan Abdulhekim Gulmuhammedov'un (1885-1931), XX. yüzyıl Türkmen düşünce tarihinde ayrı bir yeri bulunmaktadır (Aşirov 2019: 365-370; Aşirov ve Albayrak 2020a; 106-115; Aşirov ve Arıcan 2020b 101-114).

Gulmuhammedov, XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan ünlü Türkmen şairi Gurbandurdı Zelilî'nin (1800–1852) şiirlerini “Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımğulının Yegeni. Zelilînin Goşgularıdır” (Türkmen'in Meşhur, Şairlerinden Mahtumkulu'nun

* Zelilî, (1926). Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımğulının Yegeni. Zelilînin Goşgularıdır. [Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Mahtumğulının Yegeni. Zelilînin Goşgularıdır]. (Toplap, Tapıp Yazanı. A. Gulmuhammedov). Poltoratsk (Aşkabat): Türkmenistan Döwlet Neşriyatı. 57 Sayfa.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, tahirashirov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9684-0834.

Yeğeni. Zelili'nin Şiirleridir) adıyla derleyerek 1926 yılında Aşkabat'ta yayınlamıştır (Zelili, 1926). XIX. yüzyılın Türkmen klasik şairlerinden biri olan Zelili'nin gerçek adı Gurbandur'dır. Zelili ise onun edebî mahlasıdır (Türkmen Edebiyatının Tarihi 1977: 120). Türkmen dilinin, edebiyatının, düşüncesinin ihyası yönünde aktif eylemler gerçekleştiren Gulmuhammedov, Sovyet Türkmenistanı'nda Zelili'nin tanınmasıyla ilgili değerli çalışma yapmıştır. Nitekim Gulmuhammedov, Zelili'nin "Türkmeniñ Meşhur, Goşguçularından Magtımgulınıñ Yeğeni. Zeliliniñ Goşgularıdır" adlı derlemesine, "Söz Başı" başlıklı bir giriş yazısı kaleme almıştır (s. 3-4). Gulmuhammedov girişte, Nadir Şah döneminde Türkmen dilini, edebiyatını, düşüncesini yansıtan yazılarının ortaya çıkmaya ve gelişmeye başladığını belirtmektedir: "... Türkmen hükümeti kurulduktan sonra Türkmenlerimiz arasında büyük bir uyanış devri başlayıp, her tür edebî, felsefî ve dinî şiir - beyitleri yazan Türkmen şairleri ortaya çıkmaktadır" (s. 3). Gulmuhammedov, Emir Ali Şir Nevaî'nin 1925 yılında Aşkabat'ta yayınladığı "Muhakemetü'l-Lugateyn" adlı eseri üzerine kalem aldığı girişinde (Aşirov -Albayrak, 2020b: 141-145) ve Seydi'nin şiirlerini derleyerek 1926 yılında Aşkabat'ta yayınladığı "Türkmeniñ Adlı Goşguçularından Seydi'nin Goşguları" (Türkmen'in Meşhur Şairlerinden Seydi'nin Şiirleri) adlı kitaba yazdığı önsözde de benzer görüşü açıklamaktadır (Seydi, 1926). Gulmuhammedov, bu dönemde ortaya çıkan Türkmen edebî eserlerini, üç başlıkta toplamaktadır. Birincisi, âşık edebiyatı: "Sayatlı Hemra", "Garıp Şasenem" ve "Zöhre Tahir", ikincisi savaş edebiyatı: "Koroğlu Bek" ve "Yusuf Ahmet", üçüncü ise örf ve âdet, "Ahlak" dinî felsefeler: "Mahtumkulu'nun divanının bir kısmı" ve "Magrup'ının birkaç şiirleri" (s. 3). Ancak Gulmuhammedov Seydi'nin şiirlerini toplayarak 1926 yılında Aşkabat'ta yayınladığı "Türkmeniñ Adlı Goşguçularından Seydi'nin Goşguları" adlı kitabına yazdığı önsözde ise ayrıca Türkmen şairlerinin isimlerini zikretmektedir (Seydi, 1926: 7).

Gulmuhammedov önsözde, Nadir Şah döneminde Türkmen edebiyatının ilerlemesini sağlayan ortamın, zamanın geçmesiyle kaybolduğunu ifade etmektedir (s. 4). Türkmen şairi Zelili'nin de çetin bir dönemde yetiştiğini belirtmektedir. Yazar bu bağlamda onun biyografisini yazmayı düşündüğünü şöyle açıklamaktadır: "Zelili... bu zamanda yetişen Türkmen şairlerindedir. Şarkı ve şiirlerini yazmaya geçmeden önce şair Zelili'mizin kısaca tercümeihâlini yazmayı uygun gördük" (s.4). Yazar eserde, önsözden sonra "Zelili" başlığını atarak bir bölüm açıp, şairin hayatını ele almaktadır. Gulmuhammedov esere yazdığı girişte, 1800 yılında doğmuş, 1852 yılında da vefat etmiş olduğu kabul edilen (Türkmen Edebiyatının Tarihi 1977: 83) Gurbandur'da Zelili'nin hayatı ve onun dönemi hakkında açıklayıcı bilgi

vermektedir (s. 5-6). Yazar, Zelili'nin hayatına ayırdığı bölümde şairin şeceresinden başlayarak bilgi vermeye girişmektedir: "Türkmen ulusunun Gökleş uruğundan olup, Gökleş'de de "Gerkez" tiresindedir/boyundandır. Zelili, Türkmen'imizin meşhur şairi Mahtumkulu'nun yeğeni olup, tahminen XIII. miçe (asır) hicrinin evvellerinde doğulduğu anlaşılmaktadır" (s. 5). Ayrıca yazar, Zelili'nin Türkmen şairi Mahtumkulu'nun (1733-1783) öğrencisi olduğunu şöyle dile getirmektedir: "O zamanlarda Gökleş uruğu Garri-Gala'da ikamet edip Zelili de Garri-Gala'da doğulmuştur. Mahtumkulu vefat etmeden önce Zelili gençlik döneminde Mahtumkulu'nun terbiyesinde olup, Mahtumkulu'nun yeğeni ve şakirdidir" (s. 5). Bununla birlikte Zelili'nin, dönemin Türkmen şairi Seyitnazar Seydi'nin (1775-1836) de öğrencisi olduğunu belirtmektedir: "O zamanlarda Hive hanlığına kaçan meşhur şair Seydi de Hive'de okuyamadan Garri-Gala'da Gökleş içine gelenden sonra Zelili ile kıyamet kardeş olup Seydi ile arasında hep, şiir ve şarkılar karşılıklı söyleşme olup devam ediyordu. Mahtumkulu ve Seydi gibi iki büyük şairin terbiyesini gören genç Zelili'miz yavaş yavaş büyük şairlerden olmuştur" (s. 5-6). Zelili'nin hayatının çetin geçtiğini ve elli -altmış yaşlarında vefat ettiğini belirtmektedir (s. 6).

Gulmuhammedov'un eserinde, Zelili'nin hayatına mahsus bölümde getirdiği bilgilerin, şairin biyografisinde atılan ilk adım olduğunu söylemek mümkündür. Yazarın eserinden sonra Sovyet Türkmenistanı'nda şairin hayatı ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. S. A. Garriyev'in editörlüğünde 1977 yılında yayınlanan "Türkmen Edebiyatının Tarihi" (Türkmen Edebiyatının Tarihi) adlı eserde, Gurbandurdı Zelili'nin hayatı ve şiirleri ile ilgili değerli bilgiler verilmektedir (Türkmen Edebiyatının Tarihi 1977: 120-140).

Gulmuhammedov eserinde şiirlerden önce "Anladış" (Açıklama) başlığı altındaki birinci kısımda, Zelili'nin şiirlerinin sayısı ile ilgili bilgi vermektedir: "Zelili'nin şiirlerini yayımlandığında, her bir şiirinin başına 1-2 diye sayı rakamları yerleştirdik. Böylece Zelili'nin 30 şiirini topladık" (s. 7). İkinci kısımda ise Zelili'nin şiirlerinin isimlendirilmesi konusunu açıklamaktadır: "Zelili'nin şiirlerini yayımlandığında, her şiirin kendi içeriğinden alarak parantez içinde şiire bir isim verdik. Örneğin: 1. rakamlı şiirde (Paç Eder) diye çıkarım yaptık ve diğerleri de bunun gibidir" (s. 7). Gulmuhammedov'un, Zelili'nin şiirlerini içeriğine göre isimlendirilmesinin sonraki döneme etki ettiği veya bazı değişikliklerle aynen devam ettiğini söylemek mümkündür.

Zelili'nin şiirleri, eserin 9-57 sayfaları arasında yer almaktadır. 1. Paç Eder (s. 9), 2. Gaçar (s. 10), 3. İren Yalı (s. 11), 4. İl İle Yagı (s. 12-13), 5. Vatanım (s. 14), 6. Tanımaz (s. 15-16), 7. Menzâr (s. 16-17), 8. Güyç Bolar (s. 18-19), 9. İşiñi Gör (s. 19-21), 10. Dert Galar (s. 21-22), 11. Yagşdır (s. 23), 12. Bahar (s.

24), 13. Deň Bolar (s. 25-26), 14. Seydi (s. 26-30), 15. Bigäne Yagşy (s. 30-31), 16. Eglenmez (s. 32-33), 17. Özünj (s. 34-35), 18. Gaplatda (s. 36-37), 19. Esir Bolup (s. 38-39), 20. Aldadı (s. 40-41), 21. Döndi (s. 42-43), 22. Köp Alandadır (s. 44-45), 23. Gallaç (s. 46). 24. Elli Yaşyň İçinde (s. 47-48), 25. Bolmaz (s. 49), 26. El Göter (s. 50), 27. Bende (s. 51-52), 28. Namartdan (s. 52--54), 29. Hoca Han (s. 54-55), 30. Çopan (s. 56-57).

Gulmuhammedov'un Zelili'nin şiirlerini ihtiva eden "Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımğunın Yegeni. Zeliliniň Goşgularıdır" (Türkmen'in Meşhur, Şairlerinden Mahtumkulu'nın Yegeni. Zelili'nin Şiirleridir) isimli derlemesinin, Türkmen edebiyat tarihinde şairin şiirlerine mahsus ilk çalışma olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde Gulmuhammedov'un Zelili'nin şiirlerini ihtiva eden eseri yayınlamasıyla Türkmenistan'da Zelili'nin hayatı ve şiirleri üzerine çalışmalar başlamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ahundov, A. G. (1940). Zelili. Saylanan Goşgular. Aşgabat.; Karriyev, B.A. (1943). Zelili ve Onun Dövri. Aşgabat.; Gurbansähedov, G. (1945). Gurbandurdı-Zelili. Aşgabat.; Zelili, (1954). Goşgular. Aşgabat.; Durdiyev, S. (1960). Zelili. Goşgular, Aşgabat, TSSR İlimler Akademiyasının Neşiryatı.; Övezgeldiyev, M. (1982). Zelili Saylanan Eserler. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.; Miradov, S. (1983). Zelili-Şahırın Dövri Hem Döredicilik Dünyesi, Aşgabat, Türkmenistan Neşiryatı.

Gulmuhammedov'un Zelili'nin şiirlerini ihtiva eden eseri, XX. yüzyılın 20-30'lu yıllarında Türkmen edebiyatını, özellikle de Türkmen şairi Gurbandurdı Zelili'nin hayatını ve şiirlerini içine alan önemli bir kaynaktır. Derleme, Zelili'nin hayatı ve şiirleri, Türkmen edebiyatı tarihi açısından da değerli bir yayındır. Ayrıca bu eserin ihtiva ettiği şiirlerin, sonraki yayınlara göre kendine özgü yanı bulunmaktadır. Nitekim Türkmen geleneğine bağlı kitaptaki zikri geçen şiirlerin, Sovyetler Birliğinin sonraki döneminde Türkmenistan'da yayınlanan eserlere kıyasla daha özgün olduğunu görmek mümkündür. Özellikle Gulmuhammedov'un yayını, Türkmen dilinin, edebiyatının, düşüncesinin tarihi sürecini göstermesi açısından da önemli bir metindir.

KAYNAKÇA

- AŞIROV, Tahir (2019). "A. Gulmuhammedov (1885-1931)'un Türk Kurultayı Ve Türklük Bilimine Bakışı". *A.Y.Ü. VIII. Uluslararası Türkoloji Kongresi. 8-10 Ekim 2019, Türkistan/İstanbul.* s.s. 365-370.
- AŞIROV, Tahir ve ALBAYRAK, Çağdaş (2020a). "Sovyet Türkmenistanı'nın İlk Yıllarında Edebî Eleştiri -A. Gulmuhammedov ile H. Şahberdiyev Eleştirileri Bağlamında-". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, s.s. 106-115.

- AŞİROV, Tahir ve ARICAN, Osman (2020b). “A. Gulmuhammedov’a (1885-1931) Göre Türkistan’da Milli Matbuat”. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s.s. 101-114.
- AŞİROV, Tahir ve ALBAYRAK, Çağdaş (2020c). “Emir Ali Şir Nevaî. (1925). Muhakemetü’l-Lugateyn. (Haz. Abdülhakim Gulmuhammedov). Poltoratski (Aşkabat): Türkmenistan Devlet Neşriyatı. 90 s.”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, Cilt: 4, Sayı: 1, s.s. 141-145.
- Seydi, (1926). *Türkmenin Adli Goşguçularından Seydi’nin Goşguları*. (Toplap Toplap Yazuvçı. A. Gulmuhammedov). Poltoratsk (Aşkabat): Türkmenistan Dövllet Neşriyatı.
- Türkmen Edebiyatının Tarihi*, (1977). III. tom. I. kitap. (red. S.A. Garriyev). Aşkabat: İlim neşriyatı.
- Zelili, (1926). *Türkmenin Meşhur, Goşguçularından Magtımğulının Yegeni*. Zelilinin Goşgularıdır. [Türkmenin Meşhur, çılarından Mahtımğulının Yegeni. Zelilinin Goşgularıdır] (Toplap Tapıp Yazanı. A. Gulmuhammedov). Poltoratsk (Aşkabat): Türkmenistan Dövllet Neşriyatı.